

Hikmet Nedir?

Hikmet; *ilim, sır, gaye, fayda, adalet, felsefe demektir.* Ayrıca hikmet, kâinatı ve ondaki varlıkların yaratılış gayesini ve faydalarını bilmek gibi manalara gelir.

Hikmet; Kur'an-ı Kerim, ilim, fıkıh, ilm-i ledünni, nübüvvet, din ve dünyanın salahı, *"İlahi emirlerin faydasını anlama"*, güzel fiilleri meydana getirme melekesi, *"ahlak-ı ilahiye ile ahlaklanma"* ve *"müktezayı hâle göre hareket etmektir."* Başka bir ifadeyle **hikmet**, *"Hakkı hak bilip ittiba etmek ve batılı batıl bilip ondan sakınmaktır."*

Hikmet, her türlü aşırılıktan uzak durarak sırat-ı müstakim üzere yaşamaktır.

Kur'an-ı Kerim'de hikmet kelimesi bir kaç manada kullanılmıştır. Bir ayette mealen şöyle buyrulur:

"Allah'ın üzerinizdeki nimeti ve size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve ondaki hikmeti düşün."[1](#)

Bu ayetteki hikmet, nasihat ve öğüt manasındadır.

Başka bir ayette ise şöyle buyrulur:

"Andolsun biz, Lokmana hikmet verdik."[2](#)

Burada geçen hikmet, *"derin anlayış, Kur'an'ın sırlarına vukufiyet, tefekkür ve ilim"* manasındadır. Bir başka ayette ise:

"Allah (c.c.) Davud'a saltanat ve hikmet verdi."[3](#)

Burada ifade buyrulan hikmet kelimesi ise peygamberlik manasındadır.

Yine bir başka ayette de şöyle buyrulur:

"Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar."[4](#)

Bu ayette geçen hikmet kelimesi de Kur'an'ın inceliklerini ve sırlarını anlama manasındadır. Hikmetin ehemmiyetini ve onu hangi zatların takdir edebileceğini gösterir.

Merhum Ömer Nasuhi Bilmen bu ayetin tefsirinde şöyle der:

“Allah Teala, kullarından dilediğine güzel amele karşılık olan ilim verir, hakaik-ı eşyaya vukuf verir. Evamir-i ilahiyenin faidelerini, gayelerini anlayabilecek istidad verir ve fazilet ihsan buyurur. Böyle kimse pek mesuttur ve pek büyük bir lütf-u ilahiye naidir. Ebedî selamet ve saadete namzet bulunmuş olur. Bunun bir muazzam mevhibe-i ilahiye olduğunu takdir ederek vazife-i ubudiyetlerini kemali şevk ile bir latif hiss-i şükran ile ifaya çalışır dururlar. Ne büyük muvaffakiyet!”[5](#)

Bazı müfessirler de Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinde geçen hikmet kelimesini sünnet olarak tefsir etmişler.

“Kitap ve hikmeti onlara öğretir.”[6](#)

Burada zikredilen kitaptan maksat Kur'an, hikmetten maksat ise sünnettir. Zira, Hz. Peygamber (s.a.v) hikmet sahibiydi. Onun her sözünde ve fiilinde bir incelik ve mana vardı. O az sözle çok derin ve engin manaları ifade ederdi. Hakka uymayan söz ve fiil sudur etmezdi. Hazret-i Peygamber (s.a.v),

“(Ey Muhammed) Sen (insanları) Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.”[7](#)

ayet-i kerimesine kemal derecede mazhar olmuş ve İslamın neşir ve ilan edilmesinde en büyük esas olan tebliği, hikmetle yerine getirmiştir. O'nun varisi olan ümmetinin de bu mazhariyete nail olması iktiza eder. Böylece diğer ümmetlerin haiz olmadığı yüksek bir dereceye ulaşılmış olur.

İslam âlimleri, **“Hikmet; faydalı ilim ve salih ameldir.”** diye tarif etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle hikmet, “eşyanın hakikatlerine olduğu gibi vakıf olmak ve onun

muktezasıyla amel etmektir.” Nitekim Peygamber Efendimiz **“Yarabbi! Bana eşyanın mahiyetini bildir.”** diye dua etmişlerdir. Avrupalı bir mütefekkir, “*O zattan başka hiçbir kimse böyle bir sözü söylememiş, böyle bir niyazda bulunmamıştır.*” demiştir.

Hikmet bir nurdur ki, hak ile batılı ve hayır ile şerri birbirinden tefrik eder. O öyle faydalı bir ilimdir ki, insanı, salih amellerle Cenab- Hakk’a yaklaştırır. O’nun sevgisine ve rızasına mazhar eder. Allah’tan hakkıyla korkup, yasaklarından sakındırır. Zira, *“hikmetin başı Allah korkusudur.”*

Allah'tan korkmak insanı her türlü kötülük, zarar ve günden muhafaza eder ve ebedi saadetin kazanılmasına vesile olur. Günahlardan kaçınıp, dinin emirlerini yerine getiren bir insan, imanını bu tehlikeden koruduğu gibi, Allah katında da insanların en çok ikram edileni ve en sevgilisi olur. Bir insanın Allah’tan korkması ve akibetinden endişe etmesi yaratılışın ve aklın gereğidir.

Allah’tan korkmanın birçok mertebesi vardır. En aşağı mertebesi, küfürden sakınmak, vasat mertebesi günahlardan sakınmak ve en yüksek mertebesi de Cenab-ı Hakk’ın muhabbet ve marifetine mani olacak her şeyden kalbi muhafaza etmektir.

Her hikmet, güzellik ve iyilik Allah korkusundan meydana gelir. İnsanlara fazilet hissini veren Allah korkusudur. Cenab-ı Hak kendisinden korkanı sever ve kendisinden hakkıyla korkanı korkutmaz. Allah korkusu insanları bütün dalaletlerden, tehlikelerden ve nice afetlerden kurtararak sırat-ı müstakime götürür ve insanın aklına nur ve rehber olur.

Hikmet, eşyanın hakikat ve mahiyetini idrak etmektir. İlimlerin menbaı ve bütün faziletlerin kaynağı hikmettir. Dünyevi ve uhrevi saadetlerin, maddi ve manevi nimetlerin vesilesidir. Cehaletle ölmüş kalpleri diriltir ve onları ihya eden hikmettir. Hikmet, dünyevi ve uhrevi maksatları anlayıp ikisini beraber yürütmek ve o nisbette tarakki ve tekamül etmektir.

İnsan hikmet ve felsefenin takip ettiği yolu dikkatli incelerse görür ki, hikmetin asıl gayesi vahdaniyet-i İlahiyeyi delil ve hüccetlerle ispattan başka bir şey değildir. Evet, hikmetin gayesi ve neticesi teslis değil, tevhiddir.

Cenab-ı Hakk’a isnad olunan hikmetten murat ise, O’nun ilim ve kudretinin, şefkat ve merhametinin sonsuz olması, abes hiç bir şey yaratmaması ve yarattığı her şeyde binler fayda ve maslahat bulunmasıdır. Zira, bütün eşyayı mahiyetiyle, hakikatıyla, vazife ve gayeleriyle bilen Cenab-ı Hak’tır. Öyle ise, mutlak hikmet sahibi ancak O’dur.

Merhum Hamdi Yazır da; *“Hem ilim, hem amel-i salih, hikmetin esası ve temelidir.”* demiştir.

Evet, ilimsiz amel, faydalı da olsa hikmete muvafık olmayacağı gibi, amelsiz ilim de ne kadar cazip ve faydalı olursa olsun hikmet ismini alamaz. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v),

“Allah’ım! Faydası olmayan ilimden sana sığınırım.”

diye buyurmuştur. Ulum-u akliye ve ulum-u nakliye olarak ikiye ayrılan ilimlerin bir arada cem olmasına hikmet denilir. Bunlar birbirinden ayrıldıkları zaman letafetlerini kaybederler. Zira birini ihmal edip, diğeri ile iktifa etmek, hikmete zıttır.

Hükema ise; **“Hikmet, alemin ahvalini derinden derine tefekkür etmektir.”** demişlerdir.

Avrupa hükemasından Yufro ve taraftarları da *“Hikmet, hakikatı henüz taayyün etmemiş bir sırdır. Eğer taayün etmiş olsa idi, hükema adedince hikmet olmazdı. Yani birden fazla hikmet bulunmazdı.”* demişlerdir.

Felsefe ve hikmetin hakikatini anlayan Yunan mektebinin reisi olan **Talis** adlı bir feylesof da *“Bu alem bidayetten ve nihayetten münezzehe olan bir Sâniî Hakim’in eseridir.”* diyerek, Cenab-ı Hakk’ın ezeli ve ebedi olduğunu ifade etmiştir.

Şunu da ifade edelim ki, bütün bu hükema ve feylesofların fikir ve düşünceleri insanın hakiki saadet ve selameti adına ciddi ve sağlam bir yol ortaya koyup, onları irşat edememişlerdir. Bunun içindir ki, Avrupalı bir fikir adamı şöyle der:

*“Ben bir çok hükemanın fikirlerine müracaat ettim ve bir çok eserlerini tetkik edip okudum, ancak cümlesini anlamakta aciz kaldım. Zira onlar birbirinin görüş ve iddialarını çürütüp, kendi fikrinin doğruluğunda ısrar eden dayanaksız ve cahil bir topluluk olarak gördüm. Bütününün delil ve düşüncelerinin fasid olduğunu anladım. Baktım ki, hepsi kendi dava ve şöhreti namına doğruyu söylemiyor. **Felsefeciler iyi bilsinler ki, ruy-i zemini tenvir ve ihya eden kendi hikmetleri değil, hak din olan İslamiyet'tir.**”*

Sokrat da *“Feylesoflar aldanmışlardır, his ve zevkler de bizi aldatır.”*⁸ diyerek, bunların bir noktada ittifak etmediklerini ifade etmiştir.

Felsefe hep ihtimaller üzerine hareket eder. Çünkü menbaı akıl ve fikirdir. Herkes kendi akli ile hareket etmiş, kendi ilmini kafi görmüş, birbirlerini tekzip ve fikirlerini

çürütmekle meşgul olmuşlardır. Bu bakımdan felsefeciler, tarih boyunca bir noktada ittifak edememişlerdir. Sadece akıl ile hareket edenler, hadiselerin iç yüzünü, necat yolunu, ahiret alemini bilemezler ve bilemediler de. Demek ki akıl, tek başına hakim olamaz ve daima sırat-ı müstakimde yürüyemez.

Bediüzzaman Hazretleri Kur'an ve felsefenin mukayesesini şu orijinal cümleleri ile şöyle ifade eder:

Felsefenin talebesi, *"Her menfaatli şeyi kendine '**Rab**' tanır. Hem o dinsiz şakird, mütemerrid ve muanniddir. Fakat bir lezzet için nihayet zilleti kabul eden miskin bir mütemerriddir."*

"Amma hikmet-i Kur'anın hâlis tilmizi ise; bir abd'dir. Fakat a'zam-ı mahlukata da ibadete tenezzül etmez. Hem cennet gibi a'zam-ı menfaat olan bir şeyi, gaye-i ibadet kabul etmez bir abd-i azizdir. Hem hakikî tilmizi mütevazidir; selim, halimdir. Fakat Fâtırının gayrına, daire-i izni haricinde ihtiyarıyla tezellüle tenezzül etmez. Hem fakir ve zaîftir, fakr ve za'fını bilir. Fakat onun Mâlik-i Kerim'i, ona iddihar ettiği uhrevî servet ile müstağnidir ve Seyyidinin nihayetsiz kudretine istinad ettiği için kavîdir. Hem yalnız livechillah, rıza-i İlahî için, fazilet için amel eder, çalışır... **İşte iki hikmetin verdiği terbiye, iki tilmizin müvazenesiyle anlaşılır."**

"Amma hikmet-i felsefe ise, hayat-ı içtimaiyede nokta-i istinadı, '**kuvvet**' kabul eder. Hedefi, '**menfaat**' bilir. Düstur-u hayatı, '**cidal**'tanır."

"Amma hikmet-i Kur'aniye ise, nokta-i istinadı, kuvvete bedel '**hakk**'ı kabul eder. Gayede menfaate bedel, '**fazilet ve rıza-yı İlahî**'yi kabul eder. Hayatta düstur-u cidal yerine, '**düstur-u teavün**'ü esas tutar. Hakkın şe'ni, ittifaktır. Faziletin şe'ni, tesanüddür. Düstur-u teavünün şe'ni, birbirinin imdadına yetişmektir. Dinin şe'ni, uhuvvettir, incizabdır. Nefsi gemlemekle bağlamak, ruhu kemalâta kamçulamakla serbest bırakmanın şe'ni, saadet-i dareyndir."

Hikmeti, nazari ve ameli olarak iki kısma ayıranlar da olmuştur:

Nazari hikmet; kâinatta cereyan eden ilahi kanunları (sünnetullah, Allah'ın takdir edip var ettiği kanunlar) tefekkür ve muhakeme yoluyla elde edilir. Kâinat, tefekkür erbabı için hikmetlerle dolu bir kitaptır.

Ameli hikmet; akla uygun ve faydalı fiillerdir. Faydalı ilim salih amelden ayrı düşünülemez. Onun için ehl-i hikmet şöyle demiştir; "hikmetin evveli kainat kitabını tefekkür, ortası din ve itaat ve nihayeti de ebedi saadettir."

Kainat, insan aklının önüne açılmış, okumakla bitmez koca bir kitaptır. Kainatta olan mahlukat nevileri hesaba gelmeyecek kadar nihayetsizdir. Basiret sahibi her insan, bu sahifelerde tecelli eden binler ayet ve ilahi hikmetleri görür, okur ve onu yazan Halik'ının mevcudiyetini bilir ve O'nun azamet ve kudretini tasdik eder. Kâinat kitabını ibretle tefekkür edip okuyan bir insan, eserden müessire, sanattan sanatkâra, nakıştan nakkâşa, sebebler âleminden o sebepleri yaratan Cenab-ı Hakk'a intikal eder. Bundan sonra bütün bu kainatı evirip çeviren, bütün mahlukatı yoktan var eden Rabbine karşı kulluk vazifesini ifa eder. İnsanın yaratılış gayesi olan tefekkür ve ubudiyet de onu ebedi saadete mazhar eder. İşte hakiki hikmet budur ve hikmet buna denilir.

Dipnotlar:

- [1](#) Bakara Suresi, 2/23.
- [2](#) Lokman Suresi, 31/12.
- [3](#) Bakara Suresi, 2/251.
- [4](#) Bakara Suresi, 2/269.
- [5](#) Ö.N Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri 1.Cilt.
- [6](#) Âl-i İmran Suresi, 3/164.
- [7](#) Nahl Suresi, 16/125.
- [8](#) bk. E. H. Yazır, Metalip ve Mezalip, s.46.